

Esencialismus v teorii možných světů

Petr Dvořák

Cesta, jimiž se po staletí ubírá filozofické myšlení, skýtá nejedno překvapení. Není výjimkou, že křesťanský filozof zakořeněný v tradici aristotelské scholastiky přistupuje k filozofii vládoucí v současném anglosaském světě s nedůvěrou. Tento přístup je v jádru pochopitelný, jistá opatrnost je na místě. Vždyť dějinný kořen této tzv. *analytické filozofie* představuje britský empirismus 17. století, bezprostředně pak zmíněný myšlenkový směr vyrůstá z metafyzice nepřejícího meziválečného novopozitivismu! Odhlédne-li však křesťanský filozof od historického dědictví a obeznámí-li se s diskusemi, které mezi sebou analytičtí filozofové vedou zhruba od počátku šedesátých let tohoto století, bude jistě příznivě překvapen. Nazná totiž, že mnozí současní analytičtí autoři řeší mnohdy podobné problémy s využitím obdobných, na logické argumentaci založených metod, jako klasičtí myslitelé scholastičtí, přičemž se dnešní autoři nerozpakují klást si ani otázky ryze metafyzické povahy. S trochou nadsázky lze říci, že pokud někde v současnosti vzkvétá filozofie vpravdě školská, pak je to její analytická podoba na univerzitách v anglicky hovořících zemích. Je s podivem, že návrat mnohých metafyzických témat, v rané fázi analytické filozofie metodologicky zapovězených či odložených jako staré nepotřebné haraburdí, si vyžádal rozvoj nejmodernějších a nejdůmyslnějších formálně logických a logicko-sémantických teorií. Pro část analytické filozofie platí, že témata tak řečeno vyhozená dveřmi se tiše vrátila oknem, přičemž se z nich takřka přes noc staly filozofické „hity“. Role se paradoxně obrátily, za „zpátečnického dogmatika“ již není pokládán ten, kdo tato témata hájí, nýbrž ten, kdo se staví proti, jako například W. V. O. Quine.

Cílem mého článku je představit oblast, v níž je zmíněný návrat k tématům aristotelské scholastiky v prostředí analytické filozofie zvláště patrný, soudobou diskusí týkající se tzv. *esencialismu*.¹ Tato diskuse nabývá více podob a odstínů, mnohdy zabíhá do technických podrobností a celkově vzato se na první pohled jeví poměrně nepřehledně. V zásadě lze rozlišit dva hlavní diskusní okruhy: 1. *esencialismus* jakožto *sémantickou* tezi týkající se významu termínů, jimiž označujeme přírodní druhy (např. „voda“, „kočka“) a 2. *esencialismus* jakožto *ontologickou* tezi v rámci teorie možných světů. V následujícím se pokusím co možná nejprůhledněji uvést do druhé z těchto diskusí tím, že (1) představím její podobu, (2) uvedu její zdroje, tj. vysvětlím širší motivaci, jak a proč tato diskuse vzniká, přičemž (3) stručně nastíním nejdůležitější argumenty a pokusy o řešení. Můj výklad nebude mít pouze charakter nezúčastněné prezentace, ale bude z něj patrné zaujetí určitého stanoviska. Smyslem referátu je shrnout výsek z diskusí, které se vedou v rámci současné analytické filozofie v oblasti ontologie, a poskytnout tak úvod či východisko k dalšímu podrobnějšímu studiu v tomto směru či základ využitelný v pedagogické praxi.

1. Při přípravě tohoto referátu jsem těžil z pravidelných diskusí nad esencialismem se svým přítelem Radimem Bělohradem, kterému chci tímto vyjádřit svůj dík.

O esencialismu se dnes nejčastěji hovoří v souvislosti s pojetím individua v rámci teorie možných světů. Aby byla tato podoba diskuse o esencialismu srozumitelná, je zapotřebí nejdříve objasnit pojem *možného světa* a motivaci pro jeho zavedení. Protože teorie možných světů není mým nynějším námětem a protože je toto téma v našem prostředí dnes již poměrně známé, omezím se na stručný výklad neformálního charakteru.²

Vyjdeme z jazyka, jak je to obecně pro přístup analytické filozofie typické, a zastavme se u dvou skutečností: Za prvé, naše běžná řeč o světě i speciálnější řeč filozofické argumentace obsahuje celou řadu modalizovaných tvrzení: například „není možné, aby voda tekla do kopce“, „Bůh nutně existuje“ apod. Druhá skutečnost: Naše řeč obsahuje také tzv. kontrafaktuály, tj. tvrzení gramaticky vyjadřovaná ireálnou podmínkou přítomnou či minulou: např. „kdybych měl dost peněz, koupil bych si auto“, apod. Pojem možného světa zavádíme proto, abychom jednoduše řečeno dali těmto typům tvrzení jasný význam. Přesněji, považujeme-li za význam tvrzení jeho pravdivostní podmínky (tj. okolnosti, za nichž tvrzení nabývá pravdivostní hodnoty pravda), pak se možné světy velmi dobře hodí k zachycení podmínek, za nichž jsou modalizovaná tvrzení a kontrafaktuály pravdivé.

Abychom viděli, jak tyto druhy tvrzení nabývají zmíněného přesného významu čili kdy přesně jsou pravdivé, musíme si nejprve pojem možného světa zavést. Shodneme-li se na jakési minimální společné ontologii, podle níž existují nějaké objekty – individua, která mají různé vlastnosti a vstupují do různých vztahů (ať už tyto tři výchozí kategorie a jejich ontologický status v naší ontologii dále zpřesňujeme jakkoliv), pak to, že nějaký objekt má nějakou vlastnost, či *n* objektů vstupuje do nějakého *n*-místního vztahu, představuje tzv. *stav světa* popsateľný (singulárním) výrokem. Některé stavy světa nastávají ve skutečnosti (jinými slovy, jsou skutečné čili aktuální), těm pak říkáme *fakta*. Jiné skutečné nejsou; tyto pak se dělí na ty, co by mohly být čili nastat ve skutečnosti, a na ty, co nastat nemohou. (Pro upřesnění dodejme, že možnost, kterou zde máme na mysli, je prvotně možnost *logická* [nespornost čili logická slučitelnost], někdy – podle typu modality, s níž pracujeme – se však jedná i o možnost *fyzickou* čili *nomologickou* [slučitelnost s fyzikálními zákony a konstantami], *epistemickou* [slučitelnost stavu světa s epistemickým zdůvodněním, kterým mluvčí disponuje] aj.) Tak výrok „Mt. Everest má výšku 8848 m.n.m.“ popisuje skutečný stav světa, výrok „Mt. Everest má výšku 5656 m.n.m.“ neskutečný, ale možný stav světa, a konečně výrok „Mt. Everest má výšku 8848 m.n.m. a zároveň 5656 m.n.m.“ popisuje neskutečný a nemožný stav světa. Každý skutečný stav světa je samozřejmě zároveň možným stavem. Ne každý možný stav je však skutečným, jak již bylo řečeno. *Možný svět pak představuje úplný soubor možných stavů světa, které jsou navzájem slučitelné.* „Úplný“ jednoduše řečeno znamená, že přidáme-li libovolný další stav světa do souboru, poruší se vzájemná slučitelnost mezi jeho prvky. Kdy jsou dva stavy světa neslučitelné, je, domnívám se, zřejmé. Možných světů je nekonečně mnoho, právě jeden z nich je skutečný neboli aktuální. Je to ten mezi všemi soubory, jehož všechny prvky představují stavy světa, které ve skutečnosti nastávají.

2. V českém prostředí zdařilým způsobem uvádí do tématu např. P. KOLÁŘ, *Argumenty filosofické logiky*, Praha, Filosofia 1999, hl. 2, kap. 3, s. 123–143.

Alternativně lze teorii možných světů budovat od výroků či propozic. Výše uvedená charakteristika možného světa bude tatáž jen s tím rozdílem, že místo stavů světa hovoříme o výrocích či propozicích, které tyto stavy popisují. *Možný svět tedy bude úplnou konjunkcí všech navzájem slučitelných výroků*. Aktuální svět je pravdivá konjunkce, ostatní možné světy představují konjunkce nepravdivé.

Právě jsme hovořili o pravdivosti a nepravdivosti v absolutním smyslu (z hlediska našeho aktuálního světa). Pravdivé jsou výroky popisující skutečné stavy světa, nepravdivé pak výroky popisující stavy světa, které skutečnými nejsou. Pro náš výklad však budeme ještě potřebovat (obecnější) pojem relativní pravdivosti, tj. pravdivosti ve vztahu k možnému světu. Výrok je pravdivý v možném světě *W* tehdy a jen tehdy, pokud by byl pravdivý (v absolutním smyslu), kdyby byl *W* skutečný. Nyní již snadno pochopíme význam modalizovaných tvrzení explikovaný pomocí teorie možných světů:

tvrzení „je nutné, že *p*“ je pravdivé tehdy a jen tehdy, je-li pravdivé v každém možném světě

Jednoduše řečeno, jestliže je nějaké tvrzení logicky nutné, pak platí za všech okolností, ať už se skutečnost změní jakkoli, tj. ve všech možných světech.

tvrzení „je možné, že *p*“ je pravdivé tehdy a jen tehdy, je-li pravdivé alespoň v jednom možném světě

Jednoduše řečeno, má-li platit, že je něco logicky možné, pak lze konzistentně myslet situaci či okolnosti, za kterých je tvrzení, jež tuto situaci či okolnost popisuje, pravdivé, tj. platí alespoň v jednom možném světě.

Vidíme, že modální výrazy (operátory) „je nutné, že“ a „je možné, že“ jsou tedy vlastně kvantifikátory kvantifikující možné světy. Modální logika (existují různé systémy podle počtu a typu axiomů) je vlastně rozšířením dobře známé predikátové logiky prvního řádu o tyto modální operátory. Díky tomuto „přídavku“ však modální logika ztrácí důležitou žádoucí vlastnost, a to pravdivostní funkčnost. Ovšem interpretujeme-li modální operátory jako kvantifikátory, pak se modální logika od predikátové logiky prvního řádu prakticky neliší a pravdivostní funkčnost je zachována (to znamená, že u složených tvrzení, vyjádřitelných v jazyce tohoto systému, lze určit pravdivostní hodnotu na základě znalosti pravdivostní hodnoty jejich složek).

Co tato „výhoda“ přináší filozofovi? Snad každý filozof se čas od času setká s argumentem, který obsahuje modalizovaná tvrzení. K ověření, zdali je argument formálně správný, postačí, bude-li ovládat elementární logiku, tj. predikátový kalkul prvního řádu. Tato výhoda je však vykoupěna tím, že do své ontologie musí v určité podobě zahrnout objekty kategorie možný svět. Přinejmenším při objektové interpretaci kvantifikátorů musí objekty nějakým způsobem existovat, jsou-li předmětem kvantifikace! Velká část živých diskusí v rámci soudobé analytické filozofie na poli ontologie se týká právě ontologického statusu možných, ale neaktuálních světů a jejich „obyvatel“, tj. individuí. V této oblasti panuje veliká různost názorů od těch, které neaktuální možné světy považují za čistou fikci, více či méně užitečnou metaforu, až po názor, že neaktuální možné světy mají přesně takovou realitu, jakou

vykazuje okolní skutečnost přírody a lidských artefaktů. Nás tato diskuse bude v dalším zajímat jen potud, nakolik je relevantní z hlediska problematiky esencialismu.

Výše podaná sémantická analýza významu modalizovaných tvrzení pomocí pojmového rámce možných světů nepředstavuje definice modálních výrazů, protože zavedení pojmu možného světa již znalost významu modálních termínů předpokládá (srovnej pojem možného, resp. nemožného stavu světa výše, s jehož pomocí jsme charakterizovali pojem možného světa). Jednalo by se tudíž o definici kruhovou. Nejde o definici, nýbrž o explikaci. Rovněž výše uvedená definice pravdivosti v možném světě má z logického hlediska kontrafaktuální charakter (výrok by byl pravdivý, kdyby byl *W* aktuální). Ujijeme-li tedy pojmu pravdivosti v možném světě ke stanovení pravdivostních podmínek kontrafaktuálů, vzniká opět kruh. I v případě významu kontrafaktuálů se tak jedná o pouhou explikaci: jednoduše řečeno, pomocí kontrafaktuálů hovoříme o možných světech dostatečně blízkých světu aktuálnímu, ale neaktuálním; přesněji o tom, jaké stavy světa obsahují čili jaké výroky v nich platí (pravdivost vztažená k možnému světu). Například výše uvedený kontrafaktuál „kdybych měl dost peněz, koupil bych si auto“ říká, že existuje takový možný svět, který je dostatečně podobný skutečnému světu, v němž platí, že mám dost peněz a kupuji si auto. Kontrafaktuality tedy opět předpokládají, že možné světy nějakým způsobem existují, že mají nějaký ontologický status.

Užívání kontrafaktuálů *prima facie* předpokládá ještě jednu důležitou skutečnost. Mají-li mít kontrafaktuality pravdivostní podmínky, pak, jak je zřejmé z výše uvedeného příkladu, numericky totéž individuum se může krom aktuálního světa vyskytovat též v jiném (neaktuálním) možném světě: Já, individuum Petr Dvořák, kromě aktuálního světa existuji též v jiném možném světě, kde mám dost peněz a kupuji si automobil. Co to znamená, že se individuum vyskytuje či existuje v možném světě? V aktuálním možném světě má reálnou, aktuální existenci. V neaktuálním světě *W* individuum *I* existuje tehdy a jen tehdy, mělo-li by *I* reálnou existenci, kdyby *W* byl aktuální (srovnej s definicí pravdivosti výroku v možném světě výše).

K předpokladu, že totéž individuum existuje ve více možných světech, vede též analýza jistého typu modálních tvrzení, tj. tvrzení, která vykazují tzv. modalitu *de re*. Zdá se, že existují dva druhy modálních tvrzení. Srovnej následující dvě propozice, které jsou vyjádřeny jedinou větou přirozeného jazyka „Tento starý mládenec by mohl být ženatý.“:

(1) je možné, že tento starý mládenec je ženatý

(2) tento starý mládenec je možné ženatý

Zatímco první čtení představuje tzv. modalitu *de dicto*, kdy modalita (v našem případě možnost), jak již název napovídá, modifikuje celou propozici, druhé čtení je případem tzv. modalit *de re*, která vyjadřuje status, s nímž má věc nějaký atribut (tj. vlastnost, vztah). V prvním případě přisuzujeme propozici „tento starý mládenec je ženatý“ logickou vlastnost možné pravdivosti, ve druhém říkáme, že konkrétní člověk by mohl mít určitou individuální příslušející vlastnost (být ženatý) či spíše vstoupit do určitého vztahu (manželství). Že se jedná o různá čtení je patrné z toho,

že zatímco (1) je nepravdivá, (2) je pravdivá. Pravdivostní podmínky se liší, to znamená že se různí logická forma těchto tvrzení, přestože v obou případech lze modální výrazy shodně interpretovat jako kvantifikátory možných světů.³ Odlišná forma má za důsledek, že propozici (2) nelze bezprostředně převést na (1), přinejmenším ne bez jisté okliky.⁴

Modalitu *de re* vykazuje celá řada modalizovaných tvrzení běžné řeči. Projevuje se tu naše hluboce zakořeněné a v jazyce reflektované přesvědčení, že zatímco některé vlastnosti předmětů jsou stálé, tj. předměty bez nich nemohou existovat, jiné jsou pomíjivé, tj. předměty bez nich existovat mohou. Je zřejmé, že se tu soudobá analytická filozofie propracovává k základu aristotelského rozlišení mezi z esence plynoucím *proprie* a logickým akcidentem. Tvrzení modality *de re* o individuu vypovídají: (a) buď že má nějaký atribut nutně čili esenciálně, tj. že mu přísluší v aktuálním světě a v každém dalším možném světě, ve kterém existuje; nebo (b) že má nějaký atribut nahodile (kontingentně), tj. že jej má v aktuálním světě, ovšem alespoň v jednom možném světě, v němž existuje, jej postrádá; či konečně (c) že má nějaký atribut možně, tj. alespoň v jednom možném světě, v němž se vyskytuje.

Z toho je zřejmé, že výroky modality *de re* předpokládají, že numericky tatáž individua existují alespoň ve dvou různých možných světech. Například (2), hovoří o numericky též individuu existujícím kromě světa aktuálního též v jiném možném světě. (2) je pravdivý tehdy a jen tehdy, existuje-li možný svět, v němž konkrétní člověk (referent určité deskripce „tento starý mládenec“) – v aktuálním světě starý mládenec – je ženatý.

Teze o existenci identických individuí tak řečeno napříč či mezi možnými světy nás již vede k jádru diskuse o esencialismu. *Esencialismus v teorii možných světů znamená, že individuí náleží esenciální vlastnosti, což lze chápat také tak, že některé výroky o nutnosti de re jsou pravdivé.* Právě modalita *de re* činí řeč o tom, že individuí náleží esenciální vlastnosti, smysluplnou. Položme si nyní klíčovou otázku ohledně motivace v pozadí esencialismu: Proč vůbec esencialismus přijímat? Jinými slovy, co je podnětem návratu k tradičnímu námětu, který byl donedávna v analytické filozofii považován za překonaný? První odpověď, ovšem rovnou řekněme, že nesprávná, spatřuje zdroj motivace pro přijetí esencialistické teze v přijetí samotné modální logiky sémanticky interpretované pomocí možných světů. Podle tohoto názoru je esencialismus s modální logikou nevyhnutně spjat. Zmíněné stanovisko zastával Quine a tato zdánlivá skutečnost pro něj představovala další dobrý důvod k odmítnutí modální logiky jako takové. Ukazuje se však, že tomu tak ve skutečnosti není.⁵ Quine a mnozí další kritikové esencialismu vycházejí z tradičního přesvědčení, jež lze považovat za empiristické a novopozitivistické dědictví, že jediným přijatelným

3. Zatímco modalizovaná tvrzení *de dicto* mají logickou formu např. „ $\Box(x) (Fx)$ “, tvrzení *de re* např. formu „ $(x) \Box Fx$ “ případně „ $? Fa$ “.

4. K tomu srov. např. R. A. FUMERTON, „Essential Properties and *De Re* Necessity“, in *Midwest Studies in Philosophy, Volume XI, Studies in Essentialism*, vyd. P. A. French, T. E. Uehling, jr., H.K. Wettstein, Minneapolis, University of Minnesota Press 1986, s. 281–294.

5. W. V. O. QUINE, *Word and Object*, Cambridge, Mass., M.I.T. Press 1960, s. 199–200. Nesprávnost tohoto názoru prokázala např. R. B. MARCUS, *Modalities: Philosophical Essays*, Oxford, Oxford University Press 1993, kap. 4, s. 53–74. Marcusová zde též podává velmi užitečnou charakteristiku aristotelského esencialismu v teorii možných světů.

typem modalit je modalita *de dicto*. Třída nutně pravdivých výroků je chápána jako koextenzivní s třídou výroků analytických, které jsou pravdivé čistě na základě významu jejich jazykových složek. Jejich pravdivost tedy známe *a priori*. Proto se často setkáváme se snahou redukovat modalitu *de re* na modalitu *de dicto*. Jak již bylo řečeno výše, možnost této redukce je sporná. Domnívám se, že svébytný status modalit *de re* uznat musíme. Snaha poskytnout těmto v přirozeném jazyce běžně se vyskytujícím tvrzením přesný význam (pravdivostní podmínky) představuje první motivaci pro přijetí esencialismu v teorii možných světů. Druhou, stejně významnou motivaci představuje tatáž snaha v souvislosti s kontrafaktuály.

Výše jsme uvedli, že jak analýza kontrafaktuálů, tak modalit *de re* předpokládá (podle některých, např. D. Lewise pouze zdánlivě) tezi o existenci numericky totožných individuí napříč světy. Proto se zdá přirozené za logicky prvotní motivaci pro přijetí esencialismu v teorii možných světů považovat úsilí zakotvit význam pojmu numerické identity individua v různých možných světech. Jinými slovy, motivací se zdá být snaha dát tomuto termínu jasný smysl, stanovit kritéria identity (nutné a postačující podmínky jeho aplikace). Přestože mnozí tento názor zastávají, domnívám se, jak vyložím dále, že snaha nalézt tato kritéria nepředstavuje a ani nemůže představovat motivaci k přijetí esencialismu, protože esencialismus v jistém smyslu tuto identitu předpokládá.

Srovnáme nejprve pojem identity mezi světy s odlišným pojmem identity, s nímž každodenně implicitně operuje každý z nás při reidentifikaci individua. Tímto pojmem je poněkud méně problematická identita individua v čase. Úkolem ontologa je význam tohoto pojmu explicitně stanovit, například tímto způsobem: jsou-li individua x v t_1 a y v t_2 numericky tímtež individuem, pak mezi nimi existuje časoprostorová kontinuita a splňují týž sortální predikát (jsou téhož druhu). Časoprostorová kontinuita a totožnost druhu se zdají být alespoň nutnými, pokud ne postačujícími podmínkami, jedná-li se o identitu individua v čase. Ovšem v případě numerické identity individua v různých možných světech v témže časovém okamžiku časoprostorová kontinuita hrát roli kritéria nemůže. Odlišná časoprostorová dráha totiž představuje jednu z nejčastějších kontrafaktuálních situací, srov. například „kdybys tam nešel...“ či „kdyby býval ještě žil...“.

Má-li být přijetí esencialismu podle mínění některých řešením problému identity individua mezi světy, musíme problém ze všeho nejdříve přesně vymezit: za jakých podmínek platí, že $x = y$, přičemž x existuje ve světě W_1 v t_1 a y ve světě W_2 v t_1 (zpravidla je buď W_1 nebo W_2 aktuální svět)? Tuto formulaci lze interpretovat více způsoby. Jedna možná interpretace je následující:

(I1) Jak zjistím, zda nějaké (a které) z individuí vyskytujících se v jiném možném světě je totožné s daným individuem (například se mnou) v aktuálním světě?

Stojí-li problém takto epistemologicky, pak se pravděpodobně jedná o pouhý pseudoprobém. Tato interpretace totiž předpokládá, že možné světy empiricky zkoumáme podobně jako realitu kolem nás, jako bychom je, podle Kripkeho slov, pozorovali hvězdářským dalekohledem.⁶ Zmíněná představa není správná. Možné světy totiž ve skutečnosti stipulujeme a identita individuí v nich není problémem – stanovujeme ji my, nemusíme ji pracně objevovat.

6. Srov. S. KRIPKE, *Naming and Necessity*, Oxford, Oxford University Press 1980.

Skutečným problémem týkajícím se identity individua v různých možných světech je však něco jiného: jsou jím meze naší stipulace, našeho kontrafaktuálního diskursu. Správná, spíše ontologická interpretace výše uvedené formulace je tedy tato:

(I2) jaké atributy mohou individuu náležet/nenáležet v jiném možném světě, které nemá/má ve světě aktuálním?

Alternativně lze tuto interpretaci vyjádřit otázkami, (a) zdali jednotlivé kontrafaktuality, např. „kdyby se Tomáš narodil zámožnějším rodičům, měl by jednodušší život“, „kdyby naše fenka Matylda rodila kořata, dal bych ti jedno“ apod., jsou pravdivé či nepravdivé a (b) jakou pravdivostní hodnotu mají jednotlivá modalizovaná tvrzení *de re*, např. „Petr je nutně člověk“ apod.

Proč podle části filozofů představuje esencialismus odpověď na zmíněný problém identity individua mezi světy? Tito autoři uvažují následovně: Analýza kontrafaktualů a modalizovaných tvrzení *de re* předpokládá, že numericky totéž individuum existuje v různých možných světech. Zdá se, že pokud se nezdaří stanovit jasná kritéria identity individua v různých možných světech, nelze tuto identitu zajistit a pak nemá smysl hovořit o totéž individuu existujícím ve více možných světech. V důsledku toho analýza kontrafaktualů a modalizovaných tvrzení *de re* v teorii možných světů není možná. Řešení je tudíž nasnadě: Přejeme-li si tuto analýzu zachovat, musíme být s touto kritérií identity předložit. Proto se tito filozofové utíkají k řešení v podobě *individuální esence*, tj. esenciální vlastnosti, která nutně přísluší pouze jedinému individuu, a to nikoliv libovolnému, nýbrž vždy témuž (neexistuje možný svět, v němž by náležela jinému). Příkladem mohou být Plantingovy tzv. světově indexické tj. ke světu vztažené vlastnosti (např. „být filozofem ve světě W_1 “ je světově indexická, esenciální vlastnost, kterou, za předpokladu, že W_1 je aktuální svět, má profesor Sousedík ve všech možných světech, v nichž existuje; naproti tomu vlastnost „být filozofem“ má prof. Sousedík pouze v aktuálním světě, ale v jiném ji mít nemusí). Jednotlivé světově indexické vlastnosti ještě nepředstavují *individuální esenci*. Tou je až konjunkce všech těchto vlastností náležejících danému individuu.

Později Plantinga navrhuje jinou variantu individuální esence – konjunkci jedinečných vlastností (tj. vlastností, jimiž se individuum v daném světě odlišuje od všech ostatních individuí), které individuu přísluší v aktuálním světě. Jedná se opět o světově indexické vlastnosti, tentokrát však pouze ty, které má individuum ve skutečnosti, např. „být nejlepším filozofem v t_1 v aktuálním světě W_1 “. Výhodou je, že každá takto pojatá vlastnost je již individuálně esenciální; k individualizaci individua tudíž nemusíme znát celou konjunkci. Jiným kandidátem individuální esence je tzv. *haecceita*, např. vlastnost „být identický se S. Sousedíkem“, k jejímuž označení si mnozí vypůjčili termín od Dunse Scota.⁷

7. K Plantingovi srov. např. A. PLANTINGA, *The Nature of Necessity*, Oxford, Clarendon Press 1974, kap. 5, s. 70–87. K různým pojetím individuální esence srov. R. C. COBURN, „Individual Essences and Possible Worlds,“ in *Midwest Studies in Philosophy*, s. 165–184.

Pro úplnost dodejme, že zmíněná motivace k zavedení individuální esence není jediná. Aktualisté v teorii možných světů (aktualismus je názor, že vše, co existuje, je výhradně aktuální) se pomocí individuální esence vyhýbají nutnosti postulovat tzv. *possibilia*, individua, která aktuálně neexistují, ale mohla by, např. syn ve skutečnosti bezdětných rodičů.

Domnívám se, že výše nastíněná úvaha ústící v hledání individuální esence není správná. Problematicky se jeví názor, že nezajistíme-li jasná kritéria identity individuí mezi světy, pak nelze připustit existenci téhož individua ve více možných světech. Za tímto názorem stojí nesprávná interpretace (I1). Z toho, co jsem uvedl k (I1) výše, je zřejmé, že existenci téhož individua ve více světech je zapotřebí brát jako primitivní výchozí fakt (díky tomu, že světy a individua v nich pomocí kontrafaktuálního diskursu stipulujeme). Kdyby totiž teze o možnosti existence téhož individua ve více světech závisela od toho, zdali se nám zdaří nejprve přesně stanovit kritéria této identity, pak by celé zakotvení bylo *kruhové*. Řešením, tedy hledaným kritériem identity, by totiž byla individuální esence ($x = y$ tehdy a jen tehdy, má-li x ve W_1 tutéž individuální esenci jako y ve W_2). Individuální esenciální vlastnost ovšem patří mezi esenciální vlastnosti. Pojem esenciální vlastnosti je ale činěn smysluplným pomocí modalit *de re*. Ta však předpokládá, že totéž individuum může existovat ve více možných světech. Tedy kruh. Sečteno a podtrženo, přijetí esencialismu nemůže být motivováno snahou zajistit pravdivost teze o existenci individua mezi světy vymezením pojmu mezisvětové identity.

Existenci individuí ve více světech je tedy zapotřebí brát jako danost. Co je pak ovšem třeba dále zkoumat, je to, jaké atributy může mít dané individuum v jiných možných světech, když víme, jaké atributy má ve výchozím (zpravidla aktuálním) světě. Takže, například vím-li, že a je F v aktuálním světě, ptám se, zda platí „ $\Box Fa$ “. Jsem-li referentem „ a “ já sám a znamená-li F „je člověk“, pak je „ $\Box Fa$ “ pravdivá („ $\Box$ “ je operátorem nutnosti). Naproti tomu, je-li F „je vysoký 1,8 m“ pak „ $\Box Fa$ “ neplatí. Tato tvrzení představují výpovědi *de re* a nám jde o určení jejich pravdivostní hodnoty.

Esenciální vlastnosti, o které se zde jedná, jsou vlastnostmi druhovými, které nepřísluší výhradně jedinému individuu. Může se též jednat o individuální vlastnosti, které nutně přísluší právě jednomu individuu? Antiesencialisté v této souvislosti správně poukazují na skutečnost, že se zastáncům esencialismu dosud nepodařilo předložit příklad individuální esenciální vlastnosti, která by nebudila rozpaky a nebyla triviální. Poznamenejme, že triviální vlastnost je taková, která přísluší všem individuí (např. „být identický sám se sebou“, či je jednotlivým případem takové vlastnosti, např. „být identický s Petrem Dvořákem“).⁸ Plantingovy světově indexické vlastnosti vzbuzují dojem šikovního triku. V této souvislosti se často uvádí vlastnost vzniku z konkrétního původce (tzv. teze o esencialitě původu). U živých jsoucenců se jedná o rodiče, u artefaktů pak zhotovenost z větší části původního materiálu, někdy navíc i tímtež tvůrcem za tímtež účelem. Moje kritika spočívá v tom, že buďto se nejedná o ryze jedinečnou vlastnost (např. mít rodiče A a B), nebo se řešení problému jen přesouvá či odsouvá (individuální esenciální vlastnosti látky či individua/í,

Někteří autoři přijímající (I2), ale odmítající individuální esenci, volí jiné kritérium identity – časoprostorovou kontinuitu do okamžiku platnosti kontrafaktuální situace. V této souvislosti se hovoří o tzv. *branching worlds*, větvičích se světech – neaktuální kontrafaktuální možný svět je identický s aktuálním světem až do bodu platnosti kontrafaktuální situace, pak se již od aktuálního světa různí. Samozřejmým předpokladem je dynamické chápání možného světa jako časové sukcese stavů světa. Obtíž tohoto řešení spočívá v tom, že se výrazně snižuje rozsah toho, co je logicky možné.

8. Že individuum má triviální vlastnost víme *a priori*, netriviální vlastnost je vlastnost empirická. Empirická vlastnost je taková, jejíž rozsah zjišťujeme zkoumáním světa.

z nichž a díky nimž věc vzniká, se neuvádějí). Ukazuje se, že věc v její jednotlivosti nelze přímo rozumově postihnout.

Víme již, že v sémantice možných světů jsme s to zachytit význam, přesněji pravdivostní podmínky, modalizovaných tvrzení obou typů (*de dicto* i *de re*) i kontrafaktuálů *obecně*. Klíčová otázka, jak vlastně rozhodneme o pravdivosti/nepravdivosti *jednotlivých* modalizovaných tvrzení *de re* a kontrafaktuálů, však zůstává dosud nerozřešena. To je skutečný problém identity individua mezi světy, jak jej zachycuje (I2). Zdá se mi, že tento opravdový problém samotná sémantika možných světů uspokojivě neřeší ani řešit nechce. To zůstává předmětem dalšího metafyzického či přírodovědeckého zkoumání. Sémantika možných světů poskytuje obecný rámec.⁹ Ve své určité podobě vede k esencialismu v tom smyslu, že teze o esencialismu je pravdivá, mají-li mít význam modalizovaná tvrzení *de re* a kontrafaktuály, ovšem o pravdivostní hodnotě jednotlivých tvrzení jen s pomocí teorie možných světů nerozhodneme.

Zdá se, že mezi esenciálními predikáty individua panuje určitá asymetrie: vycházím je sortální predikát, který představuje úplnou odpověď na otázku, co věc je (u Aristotela druh v kategorii substance), např. „Petr je nutně člověk“. Ostatní esenciální predikáty, např. „Petr je nutně živočich“, „Petr je nutně schopný smíchu“ (všechno *de re* tvrzení), náležejí individuu druhotně v tom smyslu, že jejich esenciální přináležitost individuu lze zachytit pomocí obecných modálních tvrzení *de dicto* („je nutné, že každý člověk je živočich“, „je nutné, že každý člověk je schopen smíchu“). Nechť F je sortální predikát a G druhotný predikát, pak zatímco o přináležitosti G nějakému individuu mohu rozhodnout na základě *de dicto* pravdy (pravdy nějakého vědeckého tvrzení v Aristotelově smyslu), znám-li sortální zařazení individua: 1. „je nutné, že každé F je G“; 2. „a je nutně F“; závěr: „a je nutně G“, o sortální klasifikaci samotné (premisa 2. „a je nutně F“) takto rozhodnout nemohu.

Co říci závěrem? Ukazuje se, že diskuse o esencialismu v teorii možných světů představuje v soudobé analytické filozofii obecný rámec, jenž skýtá možnost plodného návratu k aristotelskému dědictví, aby bylo možné rozhodnout o pravdivostní hodnotě partikulárních kontrafaktuálů a modálních výroků *de re*. Tento návrat je tedy nejen možný, ale je, troufám si tvrdit, v určité podobě přímo nutný.

9. K podobným závěrům dochází G. KLIMA, „Contemporary ‚Essentialism‘ vs. Aristotelian Essentialism,“ in *Fordham University, New York City*, 1. 8. 2000 <<http://www.fordham.edu/gsas/phil/klima/ESSENCE.HTM>>.